

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

GIREDI YA12

**XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)
PAPILA RA 3 (P3)
HUKURI 2011
MEMORANDAMU**

TIMARAKA: 100

DEPARTMENT OF BASIC
EDUCATION
2011 -12- -3
PRIVATE BASK 110
PRETORIA 001
PUBLIC EXAMINATIONS

Memorandum leyl yi.na 18 wa

Handwritten signature and date:
03-12-2011
Phendla

Vundzeni bya papila ler a byi tirhisiwi handle ka mpfumelelo wa ntsariso

Xitsonga: Ririmi ra le Kaya (HL)/P3

Z
NSC - Memorandum

DBE/Hukuri 2011

MAAVELO YA TIMARAKA**XIYENGE XA A: SWITSHURIWA SWA XITSALWANA: TIMARAKA TA 50**

VUNDZENI NA NKUNGUHATO	(VN):	30
RIRIMI, XITAYILI NA VUHLERI	(RXV):	15
XIVUMBEKO	(X):	05
NTSENGO		50

XIYENGE XA B: SWITSHURIWA SWA XITSALWAMBIKO XO LEHA: TIMARAKA TA 30

VUNDZENI, NKUNGUHATO NA XIVUMBEKO	(VNX):	18
RIRIMI, XITAYILI NA VUHLERI	(RXV):	12
NTSENGO		30

XIYENGE XA C: SWITSHURIWA SWA XITSALWAMBIKO XO KOMA: TIMARAKA TA 20

VUNDZENI, NKUNGUHATO NA XIVUMBEKO	(VNX):	12
RIRIMI, XITAYILI NA VUHLERI	(RXV):	08
NTSENGO		20

Vundzeni bya papila leni a byi tirhisiwi handle ka mpumelelo wa ntzariso

 Phendla

XIYENGE XA A: SWITSHURIWA SWA XITSALWANA**XIVUTISO XA 1**

- 1.1 U xirho xa huvo ya vadyondzi (RCL) va xikolo xa n'wina kutani u vile kona loko vufambisi bya xikolo byi ahlula nandzu wa un'wana wa vadyondzi.

Mukamberiwa u ta rungula hinkwaswo leswi nga humelela hi siku leri a ku tengisiwa mudyondzikulobye. Swin'wana swa swona swi nga va leswi landzelaka:

- Siku, ndhawu na nkarhi.
- Vito ra mudyondzi loyi a ku ahluriwa nandzu wa yena.
- Nandzu lowu a a hehliwa hi wona.
- Swirho leswi a swi ri kona.
- Matikhomelo na maangulelo ya mudyondzi loyi a ku ahluriwa nandzu wa yena.
- Matikhomelo ya nhloko ya xikolo.
- Leswi mutswari a a fitwisa xiswona.
- Timbhoni leti vitaniweke eka ku ahlula nandzu lowu.
- Leswi mhaka yi nga ahlurisiwa xiswona.

[50]

- 1.2 **Ambulense leyi nga laha xifanisweni i ya vatirhi va xilamulelamhangu va xibedhilele xa mfumo lava nyikaka vukorhokeri eka mhangu leyi kombisweke. Kanela hi vukorhokeri bya swibedhilele swa mfumo masiku lawa.**

Mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka eka nkanelo wa yena:

Leswinene

- Ku phalala hi xihatla lomu ku humeleleke nghozi.
- Ku landza vavabyi hi xihatla loko va beriwe riqingho.
- Ku amukela no hlamula tiqingho.
- Mabaselo ya swibedhilele.
- Ndlela leyi vavabyi va khomiwaka hayona.
- Ku va na michini yo kambela vavabyi.
- Ku tinyiketela ka vatirhi va swibedhilele.

Leswo biha

- Ku fola ka vavabyi nkarhi wo leha.
- Ku sukela vavabyi va ri voxo hi vaongori na vamabalana.
- Ku kholela vavabyi.
- Ku tsan'wa vavabyi lava nga na mavabyi lama tiulelaka.

[50]

1.3 Xiyimo xa vugevenga eAfrika-Dzonga namuntlha.

Mukamberiwa u ta hlamusela leswi a tivaka swona hi xiyimo xa vugevenga etikweni. A nga ha katsa na leswi landzelaka:

- Nhlamuselo ya vugevenga.
- Ku tlakuka kumbe ku hunguteka ka vugevenga.
- Tindhawu leti vugevenga byi humelelaka eka tona hi xitalo. Xikombiso: Emadorobeni/ematikoxikaya.
- Matirhelo ya maphorisa eka ku lwisana na vugevenga.
- Ndlela leyi vaakindhawu va hoxaka xandia hayona.
- Mavonelo ya yena ehenhla ka timhaka ta vugevenga.

[50]

1.4 Tolo a nga ha vuyi.

Mukamberiwa a nga ha kombisa vonelo ra yena, laha a nga kombaka ku cinca ka matshamelo ya swilo hi ku famba ka nkarhi.

(Mukamberiwa a nga hlamula hi tlhelo ra xivuriso: **Tolo à ngá há vuyi** kumbe hi tlhelo ro ka ri nga ri ra xivuriso: **Tolo à ngà há vuyi**).

Swin'wana swa swona swi nga va leswi landzelaka:

- Ku nyika nhlamuselo ya xivuriso lexi leyi kombisaka leswinene leswi a swi humelela khale, leswi swi nga ha humeleriki sweswi.
- Timhaka leti a kongomisaka xivuriso lexi eka tona.
- Ndlela leyi timhaka a ti humelela hi yona.
- Ku cinca loku ku nga kona.
- Swivangelo swa ku cinca loku.
- Switandzhaku leswi vaka kona hi ku cinca loku.
- Ku titwa ka yena mayelana na mhaka leyi.

[50]

1.5 Vadyondzi vo tala masiku lawa va kala va fika eka tigiredi ta le henhla va nga koti ku hlaya na ku tsala. Paluxa leswi faneleke ku endliwa ku antswisa mhaka leyi.

Mukamberiwa u ta hlamusela tindlela leti nga antswisaka xiyimo lexi. Eka nhlamuselo ya yena a nga ha katsa na leswi landzelaka:

- Eka mitlawa ya le hansi vadyondzi va fanele va tolovetiwa ku hlaya na ku tsala.
- Ku nghenisa xandla hi vatswari na lava nga na vuswikoti ku pfuna vadyondzi.
- Ku va na tllilasi to engetela eka lava nga na swiphico.
- Ku titloveta ku hlaya switshuriwa swo hambanahambana ku nga ri leswi va bohekaka hi ku va va lava ku tsala swikambelo.
- Ku endla miphikizano ya vadyondzi laha va phikizanaka hi ku hlaya.
- Ku vuyisa dyondzo ya ntivontsalo ku dyondzisa vadyondzi ku tsala.
- Ku vuyisa mbitanelo ku dyondzisa vadyondzi ku tsala marito hi mfanelo.

[50]

1.6 Mfumo wa Afrika-Dzonga wu onhile hi ku nyika mali ya mphalalo eka vanhwanyana lava kumaka vana va nga si tekiwa. Nyika vonelo ra wena eka mhaka leyi.

Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena ehenhla ka mhaka leyi. A nga ha yima na mhaka kumbe a kanetana na yona.

Mukamberiwa la vonaka mhaka leyi yi onha a nga katsa leswi landzelaka eka vonelo ra yena:

- Ku hlohletela vanhwanyana ku kumetela vana swi nga heli.
- Ku kavanyeta vadyondzi eka tidyondzo hi siku ro amukela mali leyi.
- Ku endla leswaku vatatana van'wana va vana lava va papalata vutihlamuleri eka vana va vona.
- Ku tiangisiwa ka mali ya mphalalo hi van'wana va vanhwanyana

Mukamberiwa la vonaka mhaka leyi yi nga onhi a nga katsa leswi landzelaka eka vonelo ra yena:

- Ku pfuna ka mali ya mphalalo eka lava pfurnalaka.
- Ku hakelela vana mali ya xikolo.
- Ku xavela vana swakudya na swiambalo.

[50]

1.7 Xifaniso lexi nyikiweke xa khathuni xi ku tisela mhaka yo karhi emiehleketweni.

Mukamberiwa u ta komba leswi a anakanyaka swona mayelana na xifaniso:

- Loyi wa xibalesa i xigevenga xi hlaselaka loyi a nga yimisa mavoko. Murindzi/phorisa ra chava ku nghenelela.
- Loyi wa xibalesa i phorisa ri hlaselaka xigevenga lexi nga yimisa mavoko. Murindzi/phorisa lera ximoroncisi ra chava ku nghenelela.

U ta titumbuluxela nhlokomhaka. Xikombiso: Siku ndzi nga pona ri ahlamile; Ku tala ka vugevenga etikweni masiku lawa;

A nga katsa leswi landzelaka:

- Siku, nkarhi na ndhawu leyi swi humeleleke kona.
- Swigevenga swi hloma ku tlula maphorisa/varindzi.
- Varindzi/ Maphorisa man'wana ya chava swigevenga.
- Varindzi/ Maphorisa man'wana i swigevenga.
- Varindzi/ Maphorisa man'wana ya na vukungundzwana.

[50]

- 1.8 **Mfumo wa Afrika-Dzonga wu thobile vadyondzisi va matikoakelana ku dyondzisa tidyondzo ta Sayense na Thekinoloji hikwalaho ko kayivela ka vadyondzisi va tidyondzo leti laha tikweni, Kanela hi ta ku khenseka na ku soleka ka mhaka leyi.**

Mukamberiwa u ta kombisa matihelo hamambirhi:

Ku khenseka:

- Mithwaso ya vadyondzisi lava.
- Ntokoto wa vadyondzisi lava.
- Ku tinyiketela ka vona eka ntirho wa vona.
- Ku kayivela ka vadyondzisi va tidyondzo leti laha tikweni.

Ku soleka:

- Vuxisi hi ta mithwaso hi van'wana va vadyondzisi lava.
- Ku va mfumo wu letela vadyondzisi va laha tikweni eka tidyondzo leti.
- Rivengo leri vangiwaka hi ku thoriwa ka vadyondzisi lava.
- Ku va van'wana va kuma mpfumelelo wo va vaakatiko hi vuxisi.

[50]

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 50

XITANDZHAKU XA A: RHUBIRIKI YO KOREKETA RIRIMI RA LE KAYA

XIYENGE XA A: RHUBIRIKI YO KOREKETA RIRIMI RA LE KAYA (50 WA TIMARAKA)

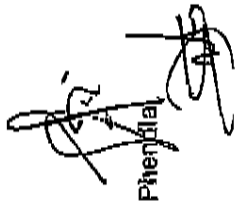
	Khodi ya 1 Vuswikoti byo ka byi nga enefangi	Khodi ya 2 Vuswikoti byo enelanyana/bya madyondza	Khodi ya 3 Vuswikoti byo enela	Khodi ya 4 Vuswikoti bya le xikathi byo amukeleka	Khodi ya 5 Vuswikoti bya le henhanyana	Khodi ya 6 Vuswikoti bya le henhla	Khodi ya 7 Vuswikoti byo hlawuleka
VUNDZENI NA NKUNGUHATO	0-29%	30-39%	40-49%	50-59%	60-69%	70-79%	80-100%
Khodi: VN	0-8%	9-11%	12-14%	15-17%	18-20%	21-23%	24-30
30 WA TIMARAKA	-Vundzeni bya huhula swimene naswona byi pifumala nikhulukelano.	-A hi makarhi hikwayo laha vundzeni byi twakalaka naswona byi pifumala nikhulukelano.	-Vundzeni hi lebyo enela, byo andlaxwa hi ndlela ya ntolovelo naswona nikhulukelano wa timhaka a wu hetisekangi.	-Vundzeni byi lambelana na nhlokomhaka naswona byi na nikhulukelano lowu amukelekaka.	-Vundzeni bya twisiseka naswona byi na nikhulukelano wa le henhanyana.	-Vundzeni i bya xiyimo xa le henhla, bya vutitumbuxeri.	-Vundzeni i byo hlawuleka, bya vutitumbuxeri bya xiyimo xa le henhla.
	-Mahungu lama boxiwaka a ma tsakisi naswona ku na mbuyelelo wa timhaka.	-Mahungu lama boxiwaka a ma telangi naswona ku na mbuyelelo wa timhaka.	-Mahungu ya tala ku lambelana na zihlokomhaka kambe ya kayivela vutitumbuxeri.	-Mahungu ya tsakisa naswona i ya vutitumbuxeri amukelekaka.	-Mahungu ya tsakisa naswona ya khovisa.	-Mahungu ya koka rimoko naswona ya tsakisa.	-Mahungu ya na ntihonfho naswona ya hlulekile.
	-Nkunguhato/ mpifaphutho a wu andlaxwangi hi ndlela ya kahle naswona maandlalelo ya xitsawana i ya xiyimo xa le hansi.	-Hambileswi nkunguhato/ mpifaphutho wu nga endliwa, xi xitsawana a xi andlaxwangi kahle naswona a xi ringanelangi ku Kaya.	-Nkunguhato &/ mpifaphutho wu tiriswiwe ku tumbuluxa xitsawana xo enela lexi nga na nikhulukelano lowu twisisekaka hi ku olova naswona xa amukeleka.	-Nkunguhato &/ mpifaphutho wu tiriswiwe ku tumbuluxa xitsawana lexi entisaka naswona xa amukeleka.	-Nkunguhato &/ mpifaphutho wu tiriswiwe ku tumbuluxa xitsawana lexi xi nga katle swinene naswona xa amukeleka.	-Nkunguhato &/ mpifaphutho wu tiriswiwe ku tumbuluxa xitsawana lexi kontisaka vutshila no amukeleka.	-Nkunguhato &/ mpifaphutho wu tiriswiwe ku tumbuluxa xitsawana lexi hlaatswekeke no amukeleka.

Phendla

Vundzeni bya papala leni a byi tiriswiwi handle ka mpfumelelo wa ntshariso

	12-15	10½-11½	9-10	7½-8½	6-7	4½-5½	0-4
RIRIMI, XITAYILI & KU HILELA	-Lemuka nkoka wa matirhiselo ya ririmi hi ndlela ya vukheta.	-Lemuka nkoka wa matirhiselo ya ririmi hi ndlela ya vukheta.	-Vumbhoni byo kota ku lemuka matirhiselo ya ririmi hi ndlela ya vukheta bya tikamba.	-Kota ku lemukanyana nkoka wa matirhiselo ya ririmi.	-Malemukelo ya matirhiselo ya ririmi hi famo enela.	-Malemukelo ya matirhiselo ya ririmi i ya madyondza.	-Malemukelo ya matirhiselo ya ririmi i ya xyimano xa le hanst swinene.
Khodi: RXH	-Ririmi na mahikahatelo swi tirhiswiwe hi mfanelo.	-Ririmi na mahikahatelo swi tirhiswiwe hi mfanelo.	-Ririmi na mahikahatelo swi tala ku va swi tirhiswa hi mfanelo.	-Matirhiselo ya ririmi i ya ntlovelo naswona mahikahatelo i ya le xikarhi.	-Matirhiselo ya kayvela naswona mikarhi yinwana mahikahatelo ya na swihoxo.	-Matirhiselo ya ririmi ya tsanilo naswona mahikahatelo ya na swihoxo.	-Matirhiselo ya ririmi ya tsanilo naswona mahikahatelo ya na swihoxo swo tala.
15 WA TIMARAKA	-Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi ndlela ya le hanhla swinene.	-Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi ndlela ya le hanhla swinene.	-Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi ndlela ya le hanhla.	-Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi ndlela ya le hanhanyana.	-Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi ndlela ya le xikarhi.	-Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi mfanelo.	-Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi mfanelo.
	-Mahlawulelo ya marito lama tirhiswaka ya hutekile naswona i ya xyimo xa le neni.	-Tirhisa tindlela to hambanahambana ta mahlawulelo ya marito hi ndlela ya vufshila.	-Mahlawulelo ya marito lama tirhiswaka ya fambelana na ntlokomhaka.	-Mahlawulelo ya marito ya le xikarhi.	-Mahlawulelo ya marito I yo enela.	-Mahlawulelo ya marito i ya madyondza.	-Mahlawulelo ya marito a ya tirhiswangi hi mfanelo.
	-Xitayili, thoni na rhejisitara swi fambelana na swinene na ntlokomhaka.	-Xitayili, thoni na rhejisitara swi fambelana na swinene na ntlokomhaka.	-Xitayili, thoni na rhejisitara swi fambelana na ntlokomhaka.	-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tala ku fambelana na ntlokomhaka.	-Xitayili, thoni na rhejisitara swi kayivela nkhubukelano.	-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhiswangi hi mfanelo.	-Xitayili, thoni na rhejisitara a swi tirhiswangi hi mfanelo eka xitshurwa hinkwaxo.
	-Xitsalwana a xi tala ku va na swihoxo hi ku va xi xopaxopiwiwe no hierwa.	-Xitsalwana a xi tala ku va na swihoxo hi ku va xi xopaxopiwiwe no hierwa.	-Xitsalwana a xi fambelana na swihoxo hi ku va xi xopaxopiwiwe no hierwa.	-Hambileswi xitsalwana xi nga xopaxopiwa no hierwa xi pfa xi va swihoxo leswi nga arivaleni.	-Hambileswi xitsalwana xi nga xopaxopiwa no hierwa xi pfa xi va na swihoxo leswi nga arivaleni.	-Hambitoko xitsalwana xi xopaxopiwiwe no hierwa, xa ha ri na swihoxo swo tala.	-Hambitoko xitsalwana xi xopaxopiwiwe no hierwa, xa ha ri na swihoxo swo tala naswona a xi twisisaki.

Vundzeni bya papila leni a byi tirhiswi handle ka rapfumelelo wa ntisariso

Phendla

	4-5	3½	3	2½	2	1½	0-1
XIVUMBEKO							
Khondhi: X	-Ku na nkhuukelano aka malukelo ya nhlokomhaka.	-Ku na nkhuukelano eka malukelo ya nhlokomhaka.	-Malukelo ya timhaka to tala ya fambelana na nhlokomhaka.	-Malukelo ya timhaka ya fambelana na nhlokomhaka.	-Malukelo ya timhaka tin'wana ya fambelana na nhlokomhaka.	-Malukelo ya timhaka tin'wana a ya fambelani na nhlokomhaka.	-Malukelo ya timhaka eka xitsalwana hinkwaxo a ya fambelani na nhlokomhaka.
5 WA TIMARAKA	-Vuxokoxoko byi andlariwile hi ndlela yo kongoma yo hawuleka swinene.	-Vuxokoxoko byi andlariwile hi ndlela yo kongoma swinene.	-Vuxokoxoko byi andlariwile hi ndlela leyi faneleke.	-Vuxokoxoko byi wana byi andlariwile ku ya hi swilaveko swa nhlokomhaka.	-Ku na vuxokoxokonyana lebyi andlariweke hi ndlela leyi twisisetaka.	-Mikati hi yin'wana vuxokoxoko bya hufufa kambe hungu leri a ri vudaka ra twisisetaka.	-Vuxokoxoko lebyi andlariweke bya hufufa.
	-Swivulwa na tindzimana swi andlariwile hi ndlela ya vutihari swinene.	-Swivulwa na tindzimana swi andlariwile hi mfanelo swinene.	-Swivulwa na tindzimana swi andlariwile hi mfanelo.	-Swivulwa na tindzimana swi na swihoxo kambe xitsalwana xa twisisetaka.	-Swivulwa na tindzimana swi na swihoxo kambe xitsalwana xa twisisetaka.	-Swivulwa na tindzimana i swa madyonza.	-Swivulwa na tindzimana swi plovapiuvanile naswona a swi na nandzelelano.
	-Vulehi byi fambelana na swilaveko swa xitsalwana.	-Vulehi hi lebyi faneleke.	-Vulehi hi lebyi faneleke.	-Vulehi byi tala ku va lebyi faneleke.	-Xitsalwana xi lehe/kome ngopfu.	-Xitsalwana xi lehe/kome ngopfu.	-Xitsalwana xi lehe/kome ku tula mpino swinene.

Vundzeni bya papila leri a byi tirisivi handle ka mpumelelo wa ntsariso

XIYENGE XA B: SWITSHURIWA SWA XITSALWAMBIKO XO LEHA**XIVUTISO XA 2****2.1 PAPILA RA XINGHANA**

Mukamberiwa a nga ha katsa na leswi swi nga laha hansi:

- Adirese.
- Nyiko leyi a nga nyikiwa yona.
- Malembe lama a a tlangela wona.
- Ku titwa ka yena.
- Swiboho na switshembiso eka vatswari va yena.

[30]**2.2 N'WANGULANO EXIKARHI KA NHLOKO YA XIKOLO NA MUTSWARI**

Mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Ku pfuxelana.
- Vito ra nhloko ya xikolo.
- Vito ra xikolo.
- Vito ra mutswari na ra n'wana.
- Xiphiso xa kona.
- Matshalatshala lama va nga ma ringeta.
- Swiboho.
- Ku lelana.

[30]**2.3 AJENDA NA MAKANELWA**

Eka nkanelo wa yena mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Ku pfula.
- Siku, nkarni na ndhawu leyi nhlengeletano yi nga ta va kona.
- Ku komba lava a va ri kona na lava a va nga ri kona.
- Muxaka wa nhlengeletano.
- Ku hlava makanelwa.
- Swiboho leswi va swi tekeke.
- Ku pfala.
- Misayino eka makanelwa.

[30]**2.4 XIPICHI/MBULAVULO**

Eka nkanelo wa yena mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Maxewetelo.
- Ku boxa vito ra mudyondzi.
- Muxaka wa mphikizano na vakondleteri va wona.
- Lomu a yaka kona na leswi a yaka a ya endla swona.

Vundzeni bya papila leri a byi tihisiwi handle ka mpfumelelo wa ritsariso

Xitsonga: Ririmi ra le Kaya (HL)/P3

11
NSC - Memorandum

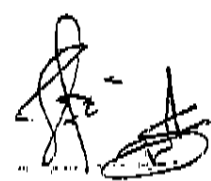
DBE/Hukw 2011

- Ku titwa ka muvulavuri..
- Switsundzuxo eka loyi a fambaka.
- Ku khutaza vadyondzikulobye.

[30]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 30

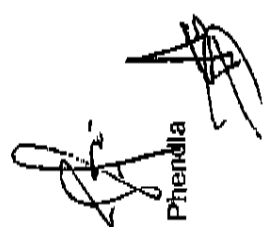
Vundzani bya papila leri a byi tihiswi handle ka mpumelelo wa ntsariso

XIYENGE XA B: RHUBIRIKI YO KOREKETA SWITSALWAMBICO SWO LEHA (30 WA TIMARAKA)

	Khodi ya 7 Vuswikoti byo hlawuleka	Khodi ya 6 Vuswikoti bya le henthia	Khodi ya 5 Vuswikoti bya le henthanyana	Khodi ya 4 Vuswikoti bya le xikarhi byo amuketeka	Khodi ya 3 Vuswikoti byo enela	Khodi ya 2 Vuswikoti byo enelanyanabya madyondza	Khodi ya 1 Vuswikoti byo ka byi nga enelangi
VUNDZENI, NKUNGUHATO NA XIVUMBEKO	80-100% 14½-18	70-79% 13-14	60-69% 11-12½	50-59% 9-10½	40-49% 7½-8½	30-39% 5½-7	0-29% 0-5
Khodi: VNX	-Ku na vutivi byo ndlandlamuka byo hlawuleka byo kombisa ku twisisa swilaveko swa xitsalwambiko.	-Ku na vutivi bya kahle swinene byo kombisa ku twisisa swilaveko swa xitsalwambiko.	-Ku na vutivi bya kahle byo kombisa ku twisisa swilaveko swa xitsalwambiko.	-Ku na vutivi bya le xikarhi byo kombisa ku twisisa swilaveko swa xitsalwambiko.	-Ku na vutivi byo enela byo kombisa ku twisisa swilaveko swa xitsalwambiko.	-Vutivi lebyi nga kona i bya madyondza ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko.	-Ku pfumaleka. vutivi bya matsalelo ya xitsalwambiko.
16 WA TIMARAKA	-Maandlalelo ya mahungu ya kombisa ku vupia ka miehleketo, mahungu hi famo kongoma swinene eka xitsalwambiko hinkwaxo naswona a nga humi enthakeni.	-Maandlalelo ya mahungu ya kombisa ku vupia ka miehleketo, mahungu hi famo kongoma naswona a nga humi enthakeni.	-Maandlalelo ya mahungu hi famo kongoma kambe u pfa a hwananyana enthakeni.	-Maandlalelo ya mahungu ya huma enthakeni kambe a ya onhi mingo wa mhaka.	-Maanguilelo ya xitsalwambiko ya kombisa ku khuma ka miehleketo. Maandlalelo ya mahungu ya pfa ya huma enthakeni naswona mikhari yinhwana mingo wa mhaka a wu twail.	-Maanguilelo ya xitsalwambiko ya kombisa miehleketo ya madyondza. Maandlalelo ya mahungu ya huma enthakeni naswona mikhari yinhwana mingo wa mhaka a wu twail.	-Maanguilelo ya xitsalwambiko ya kombisa miehleketo ya madyondza. Maandlalelo ya mahungu ya huma enthakeni naswona mikhari yinhwana mingo wa mhaka a wu twail.

Vundzeni bya papila leiri a byi tihhisiwi handle ka mpfumelelo wa ntsarisio

Phendla

	-Vumbhoni bya nkunguhato & mpfapfarihuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsawambiko lexi hantswekeke swinene no amukeleka.	-Vumbhoni bya nkunguhato & mpfapfarihuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsawambiko xa kahle no amukeleka.	-Vumbhoni bya nkunguhato & mpfapfarihuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsawambiko xo enela no amukeleka.	-Hambileswi nkunguhato/ mpfapfarihuto wu nga andiwa, xitsawana a xi ringanelangi ku va xa Ririmi ra le Kaya naswona xitsawana a xi andariwangi kahle.	-Makunguhalelo & na mpfapfarihuto wu hoxekile naswona xitsawambiko xi andariwile hi ndlela yo xiyano xa le hansi.
	-Xivumbeko xi andariwile hi ndlela ya kahle ku swinene ku ya hi milawu ya matsalelo.	-Xivumbeko xi andariwile hi ndlela ya le xikarhi ku ya hi milawu ya matsalelo.	-Xivumbeko xi andariwile hi ndlela yo enela ku ya hi milawu ya matsalelo, kambe ku na swihoxo leswi kavanyetaka mungo.	-Xivumbeko a xi andariwangi hi ndlela yo landzelela milawu ya matsalelo, naswona ku na swihoxo leswi kavanyetaka mungo.	-Xivumbeko a xi andariwangi hi ndlela yo landzelela milawu ya matsalelo.
RIRIMI, XITAYILI NA KU HILELA	10-12	7½-8	6-7	4-4½	0-3½
Khodi: RXH	-Vulongoloxamari to byi endliwile hi nkhaqato hi ndlela ya vuhari swinene.	-Vulongoloxamari to byi kahle naswona manito ya byiseka kahle.	-Vulongoloxamari to i bya le xikarhi. Swihoxo a swi anhi nkhauluko wa mungo.	-Vulongoloxamari to i bya xiyano xa le hansi naswona swa nonoha ku landzelela mungo wa mhaka.	-Vulongoloxamari to i bya xiyano xa le hansi naswona swa nonoha ku landzelela mungo wa mhaka.
12 WA TIMARAKA	-Nivovirimi wu tihiswile hi nkhaqato hi xiyano xa le hansi swinene ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mabungu na mbungu.	-Nivovirimi wu tihiswile hi nkhaqato ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mabungu na mbungu.	-Nivovirimi wu tihiswile hi ndlela yo amukeleka ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mabungu na mbungu.	-Nivovirimi wa lava ku antswisiwa naswona a wu ringanelangi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mabungu na mbungu.	-Nivovirimi wu lava ku antswisiwa swinene naswona a wu ringanelangi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mabungu na mbungu.

Vundzeni bya papila leni a byi tihiswile handle ka mpfumelelo wa ntsariso.

-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi nkhomhaka ku ya hi swilaveko swa nkhomhaka.	-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi ndzela yo anela.	-Mafhiselo ya xitayili, thoni na rhejisitara swi nga twisisaki.	-Xitayili, thoni na rhejisitara a swi tirhisiwangi hi nfanelo.	-Xitayili, thoni na rhejisitara a swi fambelani na nkhomhaka.
-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tala nkhomhaka.	-Xitsawambiko xi na swihoxa swa le xikathi hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa.	-Hambilo	-Hambilo	-Hambilo
-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi nfanelo ku ya hi swilaveko swa nkhomhaka.	-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile no hleriwa.	-Xitsawambiko xi na swihoxa swa le xikathi hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo swa tala naswona xi tsanganisa nkhomhaka.	-Xitsawambiko xi na swihoxo swa tala naswona xi tsanganisa nkhomhaka.	-Xitsawambiko xi na swihoxo swa tala naswona xi tsanganisa nkhomhaka.
-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi nfanelo ku ya hi swilaveko swa nkhomhaka.	-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile no hleriwa.	-Xitsawambiko xi na swihoxo swa le xikathi hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo swa tala naswona xi tsanganisa nkhomhaka.	-Xitsawambiko xi na swihoxo swa tala naswona xi tsanganisa nkhomhaka.	-Xitsawambiko xi na swihoxo swa tala naswona xi tsanganisa nkhomhaka.
-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi nfanelo ku ya hi swilaveko swa nkhomhaka.	-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile no hleriwa.	-Xitsawambiko xi na swihoxo swa le xikathi hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo swa tala naswona xi tsanganisa nkhomhaka.	-Xitsawambiko xi na swihoxo swa tala naswona xi tsanganisa nkhomhaka.	-Xitsawambiko xi na swihoxo swa tala naswona xi tsanganisa nkhomhaka.
-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi nfanelo ku ya hi swilaveko swa nkhomhaka.	-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile no hleriwa.	-Xitsawambiko xi na swihoxo swa le xikathi hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo swa tala naswona xi tsanganisa nkhomhaka.	-Xitsawambiko xi na swihoxo swa tala naswona xi tsanganisa nkhomhaka.	-Xitsawambiko xi na swihoxo swa tala naswona xi tsanganisa nkhomhaka.

Vundzeni bya papala leni a byi tirhisiwi handle ka mpumetelelo wa ntsariso

XIYENGE XA C: SWITSHURIWA SWA XITSALWAMBIKO XO KOMA**XIVUTISO XA 3****3.1 XINAVETISO**

Eka nkanelo wa yena mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Ku boxa vito ra ndhawu.
- Nxavo wa tihuku.
- Muxaka wa tihuku leti xavisiwaka.
- Mikarhi ya bindzu.

[20]**3.2 POSIKARATA**

Eka nkanelo wa yena mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Vito ra vhengele.
- Siku leri wu sungulaka hi rona.
- Nkarhi wo pfula na wo pfala.
- Mibukuto leyi nga kona.

[20]**3.3 XILERISO**

Eka nkanelo wa yena mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Ku nghanisa betiri.
- Ku yi chajisa nkarhi wo ringana.
- Ku papalata ku yi chela mati.
- Mapfulelo na mapfalelo ya yona.
- Malumekelo ya yona.
- Ku va na nomboro ya xihundla leswaku yi nga tirhisiwi hi mani na mani.

[20]**NTSENGO WA XIYENGE XA C: 20**

XIYENGE XA C: RHUBIRIKI YO KOREKETA SWITSALWAMBIKO SWO KOMA (20 wa timaraka)

	Khodi ya 7 Vuswikoti byo hlawuleka	Khodi ya 6 Vuswikoti bya le henhla	Khodi ya 5 Vuswikoti bya le henhanyana	Khodi ya 4 Vuswikoti bya le xikarhi byo amuteleka	Khodi ya 3 Vuswikoti byo enela	Khodi ya 2 Vuswikoti byo enelanyana/bya madyondza	Khodi ya 1 Vuswikoti byo ka byi nga enelangl
	80-100% 10-12	70-79% 8½-9½	60-59% 7½-8	50-59% 6-7	40-49% 5-5½	30-39% 4-4½	0-29% 0-3
VUNDZENI, NKUNGUHATO NA XIVUMBENGO Khodi: VNX 12 WA TIMARAKA	-Ku na vutivi byo ndlandlamuka byo hlawuleka ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko.	-Ku na vutivi bya kahle swinene naswona byi fambelana na swilaveko swa xitsalwambiko.	-Ku na vutivi bya kahle ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko.	-Ku na vutivi bya le xikarhi ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko.	-Ku na vutivi byo enela ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko.	-Vutivi lebyi nga kona i bya madyondza ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko.	-Ku pfumaleka vutivi ku ya hi swilaveko swa switsalwambiko.
	-Kombisa ku lemuka mimbangu yo hambanahambana hi vuentli swinene eka timhaka to tsala.	-Kombisa ku lemuka mimbangu yo hambanahambana hi vuentli eka timhaka to tsala.	-Kombisa ku lemuka mimbangu yo hambanahambana eka timhaka to tsala.	-Kombisa ku lemuka mimbangu yo enela eka timhaka to tsala.	-Kombisa ku lemuka mimbangu yo enela eka timhaka to tsala.	-Kombisa ku lemuka mimbangu hi mulela ya madyondza eka timhaka to tsala.	-A nga na vutivi byo kota ku lemuka mimbangu yo hambanahambana eka timhaka to tsala.
	-Maandilelo ya mahungu ya kombisa ku vupita ka mitehleketo, hi lamo kongoma swinene eka xitsalwambiko hinkwaxo naswona a nga humi emhakeni.	-Maandilelo ya mahungu ya kombisa ku vupita ka mitehleketo, hi lamo kongoma swinene eka xitsalwambiko hinkwaxo naswona ku hava mahungu yo hahufa.	-Maandilelo ya mahungu hi lamo kongoma kambe ku na swo hume emhakeni.	-Maandilelo ya mahungu ya hume emhakeni kambe a ya onhi mongo wa mhaka.	-Maandilelo ya mahungu ya hume emhakeni naswona mikarhi yinwana mongo wa mhaka a wu twall.	-Maandilelo ya mahungu ya hume emhakeni naswona mikarhi yinwana mongo wa huhula.	-Maandilelo ya mahungu ya hume emhakeni naswona mikarhi yinwana mongo wa huhula.

Phendla

Vundzeni bya papila leni a byi tiriwisiwi handie ka mpumelelo wa ntsariso

-Vundzeni na timhaka swi na nkhuukelano naswona ku na hahseka naswona timhaka ti andlariwile hi ndlela yo enesisa swinene na vuxokoxoko hinkwabuyo byi seketele nhlokomhaka.	-Vundzeni na timhaka swi na nkhuukelano naswona ku na vuxokoxoko byi hinkwabuyo byi seketele nhlokomhaka.	-Vundzeni na timhaka swi na andlariwile hi ndlela naswona vuxokoxoko byo talanyana byi seketele nhlokomhaka.	-Vundzeni na timhaka swi na nkhuukelano hi ndlela yo amukeleka naswona vuxokoxoko byo talanyana byi seketele nhlokomhaka.	-Vundzeni na timhaka swi le ka xiyimo xo enela naswona vuxokoxoko byi hinkwabuyo byi seketele nhlokomhaka.	-Vundzeni na timhaka a swi talangi ku va na nkhuukelano naswona ku na vuxokoxoko byi tisongo lebyi seketeleka nhlokomhaka.	-Vundzeni na timhaka a swi na nkhuukelano naswona ku na vuxokoxoko byi tisongo lebyi seketeleka nhlokomhaka.
-Vundzeni na timhaka swi na nkhuukelano naswona timhaka ti andlariwile hi ndlela ya kahle, na hinkwabuyo byi seketele nhlokomhaka.	-Vumbhoni bya nkunguhato &/ mpfapharhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsawana lexi hantswekeke no swinene no twisiseka.	-Vumbhoni bya nkunguhato &/ mpfapharhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsawana xo enela amukeleka no twisiseka.	-Vumbhoni bya nkunguhato &/ mpfapharhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsawana xo enela amukeleka no twisiseka.	-Vumbhoni bya nkunguhato &/ mpfapharhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsawana xo enela no twisiseka.	Nkunguhato/ mpfapharhuto a swi andlariwangi hi ndlela ya kahle naswona maandlalelo ya xitsawana i ya xiyimo xa le hansi.	Nkunguhato/ mpfapharhuto a swi andlariwangi hi ndlela ya kahle naswona maandlalelo ya xitsawana i ya xiyimo xa le hansi.
-Vundzeni na timhaka swi na nkhuukelano naswona timhaka ti andlariwile hi ndlela ya kahle ku ya hi mlawu ya matsalelo.	-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela yo lantzetela mlawu ya matsalelo.	-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela ya le xikarhi ku ya hi mlawu ya matsalelo.	-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela yo lantzetela mlawu ya matsalelo.	-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela yo enela ku ya hi mlawu ya matsalelo, kamba ku na swihoxo leswi nga lo tlangandla, erivaleni.	-Xivumbeko a xi andlariwangi hi ndlela yo lantzetela mlawu ya matsalelo.	-Xivumbeko a xi andlariwangi hi ndlela yo lantzetela mlawu ya matsalelo.
-Vundzeni na timhaka swi na nkhuukelano naswona timhaka ti andlariwile hi ndlela yo enesisa swinene na vuxokoxoko hinkwabuyo byi seketele nhlokomhaka.	-Vumbhoni bya nkunguhato &/ mpfapharhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsawana lexi hantswekeke no swinene no twisiseka.	-Vumbhoni bya nkunguhato &/ mpfapharhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsawana ka hle swinene no twisiseka.	-Vumbhoni bya nkunguhato &/ mpfapharhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsawana xo enela amukeleka no twisiseka.	-Vumbhoni bya nkunguhato &/ mpfapharhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsawana xo enela no twisiseka.	-Xivumbeko a xi andlariwangi hi ndlela yo lantzetela mlawu ya matsalelo.	-Xivumbeko a xi andlariwangi hi ndlela yo lantzetela mlawu ya matsalelo.

Vundzeni bya papila leni a byi tihisiwile handle ka mpfumelelo wa ntsariso.

	8%–8	6	5–5½	4–4½	3½	2½–3	0–2
RIRIMI, XITAYILI NA KU HLELA	-Vulongoxamarito byi endlwiwe hi nkhaqato hi ndlela ya vutlhari swinene.	-Vulongoxamarito byi endlwiwe kahle swinene naswona nkhaqato.	-Vulongoxamarito byi kahle naswona manito ya hayeka kahle.	-Vulongoxamarito i bya le xikarhi swiwoho a swi onhi nkhuuko wa mungo.	-Vulongoxamarito i byo enela naswona ku na swiwoho swo tala.	-Vulongoxamarito i bya xiyimo xa le hansi naswona swa nonoha ku landzelela mungo wa mhaka.	-Vulongoxamarito i bya xiyimo xa le hansi naswona swa nonoha ku landzelela mungo wa mhaka.
Khodi: RXH							
8 WA TIMARAKA	-Nivovirimi wu tihiswile hi nkhaqato hi xiyimo xa le henhla swinene ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.	-Nivovirimi wu tihiswile hi nkhaqato ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.	-Nivovirimi wu tihiswile hi nkhaqato ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.	-Nivovirimi wu tihiswile hi ndlela yo amukeleke ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.	-Nivovirimi wa kayveka naswona a wu enelanghi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.	-Nivovirimi wa ha fava ku antswisiwa naswona a wu ringanelangi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.	-Nivovirimi wu lava ku antswisiwa swinene naswona a wu ringanelangi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.
	-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tihiswile hi nkhaqato swinene ku ya hi swiwoho xa hnikombhaka.	-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tihiswile hi nkhaqato ku ya hi swiwoho xa hnikombhaka.	-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tihiswile hi ndlela yo enela.	-Xitayili, thoni na rhejisitara a swi tihiswile hi nkhaqato ku ya hi hnikombhaka.	-Xitayili, thoni na rhejisitara a swi tihiswile hi nkhaqato ku ya hi hnikombhaka.	-Xitayili, thoni na rhejisitara a swi tihiswile hi nkhaqato ku ya hi hnikombhaka.	-Xitsawana hinkwaxo xi lo pyi, hi swiwoho naswona xi naswona xi hanganisa nhloko hambileswi xi nga xopaxopiwa no hlerwa.
	-Xitsawambiko xi kala na xihoxo na xin'we hi ku va xi xopaxopiwe no hlerwa.	-Xitsawambiko xi tala ku va xi nga hi ku va xi xopaxopiwe no hlerwa.	-Xitsawambiko a xi talswangi hi swiwoho hi ku va xi xopaxopiwe no hlerwa.	-Xitsawambiko xi na swiwoho swa le xikarhi hi ku va xi xopaxopiwe no hlerwa.	-Hambileswi xitsawambiko xi nga xopaxopiwa no hlerwa, xa ha ni na swiwoho swo tala.	-Hambileswi xitsawambiko xi nga xopaxopiwa no hlerwa, xitsawana hinkwaxo xi lo pyi, hi swiwoho.	-Hambileswi xitsawambiko xi nga xopaxopiwa no hlerwa, xitsawana hinkwaxo xi lo pyi, hi swiwoho.
	-Xitsawana xi na vulehi lebyi faneleke.	-Xitsawana xi na vulehi lebyi faneleke.	-Xitsawana xi na vulehi lebyi faneleke.	-Xitsawana xi tala ku va na vulehi lebyi faneleke.	-Xitsawana xi komile & lehle.	-Xitsawana xi komile & lehle swinene.	-Xitsawana xi komile & lehle swinene.

Vundzeni bya papila leni a byi tihiswi handle ka mpumetelo wa ntsariso